

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2018 – Sonbahar / Autumn
Sayı/Issue: 41 - Sayfa / Page: 85-116
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 15.07.2018 Kabul/Accepted: 23.08.2018
Araştırma Makalesi / Research Article

İDEOLOJİK SAVAŞ ALANI OLARAK ENVER GÖKÇE ŞİİRİ*

ENVER GÖKÇE'S POETRY AS IDEOLOGICAL WAR AREA

Arş. Gör. M. Arif ERZEN
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Yeni Türk Edebiyatı ABD
erzenmarif@yyu.edu.tr

Öz

Sovyet Rusya'sında 1930'larda şekillenen *sosyalist gerçekçilik*, Marksist sanat anlayışının uç ve görece saptırılmış bir yorumu olarak edebiyat dünyasında etkili olmuştur. Nâzım Hikmet'in yolunda şiire başlayan ve *1940 Kuşağı* diye isimlendirilen şairler, eserlerindeki ideolojik zemin dolayısıyla, bu anlayışın Türk edebiyatındaki temsilcileri sayılırlar. Bilhassa tematik ortaklıkları noktasında bu adlandırmayı haklı kılan söz konusu şairler, sıcak/kanlı savaşları birer ideolojik sorun olarak şiirlerine taşıırken bağlandıkları sosyalist dünya görüşünün gereği olarak bir taraftan da siyasî temelli mücadeleyi bir savaş görünümünde resmetmişlerdir. Hem Tek Parti döneminde sakıncalı bulunarak maruz kaldıkları baskılar hem de Soğuk Savaş döneminin neden olduğu siyasî kutuplaşma, kuşağa mensup şairlerin *ideolojik savaş* kavramı doğrultusunda değerlendirilmeye uygun şiirler yazmalarıyla sonuçlanmıştır. Bu isimlerden biri olan Enver Gökçe (1920-1981), halk söyleyişlerinin ses imkânlarından yararlanarak kurduğu şiirini, ezilen sınıfların emek kavgasını seslendirdiği bir ideolojik söylem sahasına dönüştürmüştür. İdeolojik savaşım yolunda yürütülen fikir kavgasının, siyasî çatışmaların ve

* Bu makale, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı bünyesinde hazırlamakta olduğum "Toplumcu Gerçekçi Türk Şiirinde Savaş Algısı" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

sınıf mücadelesinin yalnızca baskın temalar olarak kalmayıp Gökçe'nin poetik dayanaklarını oluşturması bu doğrultuda düşünülmelidir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet dönemi Türk şiiri, Toplumcu gerçekçilik, İdeoloji ve edebiyat, Savaş, Enver Gökçe.

Abstract

Socialist realism, shaped in Soviet Russia in the 1930s, has been influential in the world of literature as an extreme and distorted interpretation of Marxist art. The poets who started poetry in the way of Nâzım Hikmet and are called as the 1940 Generation are considered as representatives of this understanding in Turkish literature because of the ideological ground in their works. The poets, who justify this naming especially because of their thematic partnerships, have moved hot / bloody wars into poetry as an ideological problem. They have portrayed the political-based struggle in the form of a war as a requirement for the view of the socialist world to which they belong. Both the pressure they were subjected to during the One Party era and the political polarization caused by the Cold War period resulted in the writing of poems suitable for evaluating in the direction of ideological warfare of the poets belonging to the this generation. Enver Gökçe (1920-1981), one of these names, has transformed his poetry, which was created by the use of the folk speech, into an area of ideological discourse in which vocalized the labor struggle of the oppressed classes. It should be considered in this direction that the idea struggle, the political conflicts and the class struggle carried out in the path of ideological war are not only the dominant themes but also constitute the Gökçe's poetic bases.

Keywords: Republican Period Turkish Poetry, Socialist Realism, Ideology and Literature, War, Enver Gökçe.

Giriş

Türkçede "*birbiriyle tartışmak, atışmak, kavga etmek; fiziksel anlamda dövüşmek*" anlamlarıyla ön plana çıkan "*sav-*" kökünden türediği düşünülen (Clouston, 1972: 793) ve Arapçada "*harb*", Farsçada "*ceng*", Fransızcada "*guerre*", İngilizcede "*war*" sözcükleriyle karşılanan *savaş*, zengin bir tarihsel ve felsefi altyapı üzerine temellenir. Esasen insanoğlunun varoluşuna ilişkin bir mefhum olan ve insan doğasındaki şiddet eğilimleri açısından da düşünülmesi gereken savaş, tarihin hemen hiçbir döneminde önemini ve güncelliğini yitirmeden çeşitlenmekle birlikte yaygın kullanımı bakımından daha ziyade siyasî bir terim görünümündedir. Zihinde yarattığı ilk algı itibarıyla savaş, anlaşmazlıklar sonucunda yahut belirli amaçlar doğrultusunda karşı karşıya gelerek çatışan silahlı güçlerin yarattığı, kaotik durum olarak tanımlanabilir. Yani savaşın, amaca öldürerek ulaşma esasına dayanan şiddet temelli eylemler üzerine konumlandığı ve insan zihninde ilk olarak bu hâliyle karşılık bulunduğu söylenebilir.

Ancak bilhassa XIX. Yüzyıl'da dünya üzerindeki gelişmelerin de etkisiyle savaş olgusunun geniş bir anlamsal açılım kazandığı görülür ki kavrama ilişkin literatürün zenginliğine bakmak bu hususta aydınlatıcıdır. Bir taraftan sanayileşen devletlerin savaş gerekçeleri ve stratejileri bakımından yeni yönelimler geliştirmeleri, bir taraftan geçmiş yüzyıllara kıyasla zaman ve mekân engelinin şaşırtıcı ölçüde aşılmasına imkân tanıyan teknolojik ilerleyişin söz konusu olması, savaş tanımlarının iyice dallanıp budaklanmasına yol açmıştır. Bu durum, savaşın yarattığı ilk algının ötesinde diğer birçok anlamıyla idrak edilmesi gereğini ve zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Nitekim artık savaşı yalnızca cephelerde seyreden kanlı çatışmalar olarak düşünmek yetmemektedir. Konuya yakından bakmak isteyen biri, hem savaşın arka plânındaki sebeplerin ve savaş türlerinin çeşitliliğiyle karşı karşıya kalacak hem de nispeten daha aşına olduğu toprak savaşı, kutsal savaş (din savaşları), emperyal savaş, savunma savaşı, gerilla savaşı, sokak savaşı tanımlamalarının yanı sıra ideolojik savaş, soğuk savaş, kültür savaşı, psikolojik savaş, ekonomik savaş (para savaşları), siber savaşlar, hatta robotik savaşlar gibi isimlendirmelerle de karşı karşıya kalacaktır.

Savaşların ideolojik bir altyapıyla doğması, şüphesiz ki yeni bir mesele değildir ve aslında hemen her savaş —belirlediği hedefler dikkate alınarak— bir ideolojiye dayandırılabilir. Yani esasen her savaşın bir ideolojiyle varlık bulduğu veya kendi ideolojisini ürettiği iddia edilebilir. Hatta silah kuşanmış askerleri, belirlenen hedefe yürüyen heybetli orduları ve özenle tasarlanmış ölümcül araçları, ideolojilerin ete kemiğe bürünmüş somut temsilleri olarak tahayyül etmek dahi mümkündür. Dolayısıyla savaş meydanlarında kaybedenler her daim askerler olsa da asıl mesele, savaş sonunda kazanan yahut yenilen ideolojinin hangisi olduğudur. Böylece diplomasi de savaşın başka maharetler isteyen bir parçası hâlini almakta; sıkı pazarlıkların yapıldığı ve kritik imzaların atıldığı fakat genellikle gülümsenen pozlarla tarih kayıtlarına geçen antlaşmalar, savaşın meydanlarındaki yalınlığından uzak kapanış sahneleri olarak ideolojilerin başarı düzeyini tayin etmektedir. Bu doğrultuda, ilk savaş kuramcılarından biri olan Carl von Clausewitz'in "*Savaş, politikanın başka araçlarla devamından başka bir şey değildir. (...) Zira politik amaç, gaye; savaş ise bir araçtır, ve araç hiçbir zaman amaçtan ayrı olarak düşünülemez.*" (Clausewitz, 2003: 30) sözlerini ve bu ün yapmış önermenin Michel Foucault tarafından tersyüz edilmiş hâlini; "*Politika, savaşın başka araçlarla sürdürülmesidir.*" (Foucault, 2002: 31), hatırlamak gerekecektir. Öte yandan "*Savaşların uyumsuz sınıflı toplumların tipik bir özelliği olduğunu, özel mülkiyetin ve sömürücü*

sınıfların politikalarının egemenlik kurmalarından kaynaklandığını" (Frolov, 1991: 414) savunan Marks ve Engels'in yaklaşımı, sosyalist aydınların fikir dünyasında, ideolojik çekişmelerin de aslında bir savaş havasında yürütülmesi mantığını pekiştirmiş olmalıdır. Yine sosyalist dünya görüşüne fikirleriyle yön veren ve sosyalist çevrede genellikle tartışmasız isimlerden biri olarak benimsenen Lenin'in savaş olgusuna sosyalizm zaviyesinden bakışını ortaya koyan şu ifadeler, aslında meselenin aynı çevreye mensup aydınlar tarafından nasıl algılandığına dair de son derece net bir fikir sunmaktadır: "*Her şeyden önce, biz, bir yanda savaşlar ile öte yanda bir ülke içindeki sınıf savaşımının arasındaki ayrılmaz bağlılığı; sınıflar ortadan kaldırılmadan ve sosyalizm kurulmadan savaşların ortadan kaldırılmasının olanaksızlığını ve iç savaşların, örneğin, ezilen sınıfın ezene, kölenin köle sahiplerine, serflerin toprak ağalarına, ücretli işçilerin burjuvaziye karşı verdikleri savaşların haklılığını, ilerici niteliğini ve gerekliliğini tamamen kabul ederiz.*" (Lenin, 1976: 11). Bu bağlamda sosyalist düşüncede savaşların onları hazırlayan ideolojik zemin bakımından değerlendirildiği ve yine bir savaşın haklılığı—haksızlığı konusunda, o savaşın sınıfsal güç dengeleri bakımından rolü ile eşitlik ilkesine mesafesi açısından bir yaklaşım sergilendiği aşikârdır.

Büyük anlatılar olarak ideolojilerin savaşların doğuşundaki direkt etkisi kadar dış politika teorileri olarak ideolojilerin de savaşların seyrinde etkileri olabilmektedir. Nitekim bu doğrultuda yapılan istatistiksel çalışmalar, "*ideolojik farklılıkların çatışma olasılığının artışıyla güçlü bir ilgi kurduğunu*" ve "*genel olarak daha kötü savaşlar yaratmadığı görülse de savaşın müzakerelerle sona erdirilmesinde daha büyük zorluklarla ilişkilendirilebileceği*"ni (Weisiger, 2011: 33) işaret etmektedir. Yani siyasî ideolojiler, yalnızca savaşların çıkış noktasında yer almakla kalmaz, savaşın ve barış imkânlarının her aşamasında belirleyici kanun olarak gidişata yön verir.

Sıcak savaşlarda itici güç olarak siyasî ideolojilerin rolü, üzerinde durulması gereken bir mesele olarak belirirken bilhassa İkinci Dünya Savaşı'nın fiilî olarak nihayete ermesi sonrasında küresel boyuttaki etki alanıyla bir kutuplaşma dalgası yaratan Soğuk Savaş (1947-1991) ortamının *ideolojik savaş* tanımlaması için yeni bir zemin inşa ettiği görülmektedir. Bu noktada ideolojik savaş yahut ideolojik savaşım, klâsik manasıyla savaşların (*sıcak savaş* veya *kanlı savaş*) arka planındaki ideolojiyi değil; egemen güce karşı muhalif kimselerin yürüttüğü fikir kavgasını ve bu doğrultuda girdikleri küçük çaplı çatışmaların tümünü tanımlamak için başvurulabilecek bir ifade hâlini alır. En azından Türk edebiyatında, savaş olgusuna odaklanan edebiyat metinleri için yönelimin bu doğrultuda olduğunu ve şiir metinlerine

yansıyan geniş çaplı savaşlar dışında bu boyutuyla savaşımın da 1940'lardan itibaren dikkate değer şekilde tematik örgüye taşındığını söylemek mümkündür.

Türkiye'de siyasî ideoloji çeşitliliğinin ve ayrımının gözle görülür bir hâl aldığı 1940'lardan itibaren hem zaman zaman sokaklara taşan bir mücadelenin hem de bu doğrultuda üretilen yazınsal birikimin varlığı inkâr edilemez. İdeolojik tarafgirliğin kanıksanmış çatışmalara dönüşecek raddede seyretmeye başladığı 1960'lardan 12 Eylül 1980 askerî darbesine dek gelen süreç ise bu bakımdan çok daha hareketli bir zaman dilimini işaret etmektedir. Bu dönemler için elbette İslâmcılık ve Türkçülük/Turancılık gibi mühim etkilere sahip siyasî görüşlerin varlığı önemli bir cephe oluşturur. Ancak Rusya'da 1917'de cereyan eden Bolşevik İhtilâli'nin Türkiye'de sol görüşü alevlendirmesi ve Marksist-Leninist düşünceye dayanan bir sosyalizm idealinin rağbet görmeye başlaması yeni bir cepheyi meydana getirmiştir. Ortaya çıkan bu kutuplar arasındaki çekişme ve çatışma hâli öncesinde İnönü CHP'sinin, ardından DP'nin iktidarda bulunduğu yıllarda bu siyasî eğilimlere mukavemetle muamele edilmesi, 1960 yılına dek uzanan süreçte daha ziyade devlet ile siyasî eylemciler arasında cereyan eden bir ideolojik savaş olgusunu gün yüzüne çıkarmıştır. Bu mücadele, 27 Mayıs sonrasında sağ-sol çatışmalarıyla derinleşerek insanların ağır ceza ve işkencelerle susturulduğu 1980 Darbesi'ne dek sürmüştür. Sosyalist kuşak tarafından mücadelenin önemli bir parçası olarak görülen ideolojik savaş, hem iktidardaki güce hem de karşıt fikirler benimseyen kesimlere karşı sürdürülürken bir taraftan da toplumcu gerçekçi (*socialist realist*) anlayış doğrultusunda bu mücadele, edebî metinlerin mevzusu hâline gelmiştir.

Türk edebiyatında ne toplumsal konuların şiirde işlenmesinin ne de savaş olgusunun bir tema olarak şiir metinlerinde belirmesinin yalnızca toplumcu gerçekçi anlayışla sınırlı olmadığını hatırlatmak gerekir. Bu temayı toplumcu gerçekçi şiir için önemli ve ilgi çekici kılan asıl husus, bu anlayışın dayandırıldığı ideolojinin genelde sanatı, özelde edebiyatı sosyal meselelerin irdelenmesine olanak tanıyan bir etkinlik alanı ve düzeltici bir toplumsal araç olarak algılamasıdır. Nitekim kuramın dayandırıldığı fikir adamları olan Marks ve Engels'ten başlayarak Lenin ve Troçki de dâhil olmak üzere sosyalist düşünürlerin çoğu —birtakım yaklaşım farklılıkları olmakla birlikte— edebiyatın sosyal işlevine vurgu yapmıştır. Parti politikasıyla paralel ve uluslararası düzeyde bir edebiyat anlayışını yaygınlaştırma çabasının sonucu olarak kurulan Sovyet Yazarları Birliği'nin 1934'te gerçekleştirilen ilk kongresinde ise Gorki ve Jdanov gibi isimlerin baskın tesiriyle bir tür güdümlü parti edebiyatı olarak

değerlendirilebilecek *sosyalist gerçekçilik* (dilimizdeki yaygın kullanımıyla *toplumcu gerçekçilik*) anlayışı üzerinde karar kılınmıştır. Bu kongrede edebiyatın, proletaryanın bilinçlendirilmesi ve örgütlenmesi yolunda etkin bir araç olarak tanımlanması, meselenin ilham alınan fikir adamlarından çok daha uç bir noktaya taşındığını gösterir. Nitekim Marks'ın, Engels'in, Lenin'in yahut Troçki'nin böyle keskin ve köktenci bir çıkışı olmamasına rağmen Stalin döneminde Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin siyasî hedeflerine göre hareket edecek bağımlı bir edebî faaliyet ortamı yaratmak hedeflenmiş, bu tanımın dışında kalan yönelimlere baskı ve şiddetle muhalefet edilmiş; yani edebiyatın seyri, despotça bir tutumla kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Üstelik bu anlayış, Lenin'in 1905'te *Novaya Jizn* gazetesinde yayımladığı meşhur makalesi "Parti Örgütü ve Parti Literatürü"ndeki bazı ifadelerinin ("*Proletaryanın genel davasından bağımsız, kişisel bir iş olamaz. Kahrolsun partisiz edebiyatçılar! Kahrolsun edebiyatın üstün insanları! Edebiyat proletaryanın genel davasının bir elemanı, büyük sosyal demokrat mekanizmanın tek ve görünmez bir 'çarkı ve vidası' olmalı, işçi sınıfının bütün bilinçli öncüleri tarafından harekete getirilmelidir.*" Lenin, 1990: 9) abartıyla yorumlanarak konulan ilkelerin yalnızca parti yazını değil için bütün bir yazın dünyası için ölçüt sayılması, yani kasıtlı bir okumayla değerlendirilmesi suretiyle itiraz edilmesi engellenecek bir zemine oturtulmuştur. Oysa bu ifadeleri, Parti yazını özelinde algılamak ve "*Partinin eylemini edebî cephe de kuvvetlendirmeğe karar vermiş olan Lenin'in günlük kaygılarına da bağlamak*" (Freville, 1968: 23) şarttır. Nitekim "*Sakin olunuz, baylar! Önce, söz konusu olan Parti literatürüdür ve bunun Partinin kontrolü altında verilmesidir. Herkes en küçük bir sınırlama olmaksızın dilediğini söylemekte ya da yazmakta serbesttir. Fakat özgür olan her birlik (Parti de dâhil) Parti adına, Partiye karşı düşmanca düşünceler ileri süren üyeleri kovmakta özgürdür. Söz ve basın özgürlüğü tam olmalıdır. Fakat, birleşme özgürlüğünün de tam olması gerekir.*" (Lenin, 1990: 9) diyen Lenin, edebiyattan beklentilerini açıklamakla birlikte daha ziyade parti içerisinden parti politikasına zarar verecek neşriyata uygulanacak bir dışlama ve sansürün gerekliliğini ifade etmiştir. Yine sosyalist inşanın önemli isimlerinden Troçki, 1917'deki ihtilâlin yarattığı koşulları dikkate alarak "devrim sanatı" ve "sosyalist sanat" olmak üzere iki ayrı tanıma başvurmakta; bunlardan ilkinin devrimin yerleşmesi adına daha sıkı koşullar altında sanat üretiminin teminini kontrol etmek zorunda olduğunu ileri sürmektedir. Öte yandan Troçki, ancak belli bir zaman dilimi sonrasında (proletarya diktatörlüğünden komünizme geçişin sağlanmasıyla) ulaşılabilecek sosyalist sanat ortamının ise çok daha

özgürlükçü bir ortam sunacağını, sanatçılara istediği konuda yazma serbestisini tanıyacağını öngörür: "*Engels'in, Sosyalist Devrim'i zorunluluk alanından özgürlük alanına sıçrayış olarak adlandırması boşuna değildir. Ne ki Devrim'in kendisi henüz özgürlüğün alanı değildir. Tersine, Devrim 'zorunluluk' öğelerini en yüksek noktaya kadar götürür. Sosyalizm sınıflarla birlikte sınıf karşıtıklarını da ortadan kaldıracaktır, ama Devrim sınıf mücadelesini en şiddetli noktasına ulaştırır. Devrim döneminde, sadece işçileri sömürücülere karşı mücadelelerinde bütünleştiren edebiyat, zorunlu ve ilericidir. Devrim edebiyatının bir toplumsal nefret duygusuyla renklenmesi kaçınılmazdır; dahası, proletarya diktatörlüğü döneminde yaratıcı bir tarihsel etken de olmaktadır bu. Sosyalizmde, dayanışma toplumun temeli olacaktır. Edebiyat ve sanat, bugünkünden çok farklı bir sesle, çok farklı temaları işleyecektir. Bugünün Devrim kuşağı olan bizlerin, adlarını çekinerek andığı bütün duygular (bunlar ikiyüzlülük ve bayağılıkla o kadar yıpranmıştır ki...), sözgelimi çıkar gözetmeyen dostluk, birdenbire başlayan sevgiler, aşklar, bütün bunlar Sosyalist şiirin içinde güçlü bir yankı bulacaktır.*" (Troçki, 1976: 213).

Sanatın tümüyle kontrol altına alınması gibi bir beklentinin doğuracağı sakıncaların farkında olan ve "*Yazar işini hiçbir zaman bir araç olarak görmez. Eserleri, kendi içlerinde amaçlıdır.*" (Marx, 1980: 52) diyen Marks ile "*Ben yönsemli şiire hiç de karşı değilim. (...) Ama bence yönsem, özellikle belirtilmeksizin, konumdan ve eylemden kendi kendine doğmalıdır, yazar da ortaya atılıp okura, gösterdiği toplumsal çatışmaların gelecekteki tarihî çözümlerini anlatmak zorunluğunu duymamalıdır.*" (Engels, 1980: 41) diyen Engels, sanatın ve sanatçının doğasındaki özgürlüğün bilincinde düşünürlerdir. *Bilimsel sosyalizmin* fikir babaları olarak bu iki ismin taraflı/güdümlü sanata ve sanatta siyasî tutuma ilişkin düşünceleri, şüphesiz ki sosyalist anlayışta sanatçıdan beklentilerin neler olması gerektiği hususunda yol göstericidir. Oysa 1930'lardan itibaren Sovyet Rusya'sında resmî ve güdümlü edebiyat anlayışı olan toplumcu gerçekçilik, sanatçı için çizdiği sınırların ve yaptığı tanımın dışına çıkan her temayülü cezalandırmakta kararlı, son derece baskıcı bir tavır geliştirmiştir. Esasen bu tutumu, Stalin iktidarının karakteristik bir özelliği olan totaliter yönetim tarzının yansıması olarak düşünmek gerekir. Bu yüzdendir ki Eagleton, Jdanov'u "*Stalin'in kültürel haydutu*"; Gorki'yi ise "*Stalinist bir uşak*" (Eagleton, 2015: 53-54) olarak nitelendirmektedir.

Edebiyatı altyapı ve üstyapı ilişkisinin mühim bir parçası olarak kabul etmekle kalmayıp bu ilişkinin mekanik bir yansıması olarak algılayan Marksist temelli toplumcu gerçekçilik kuramına daha sonra György Lukacs, Ernst Fischer, Bertolt Brecht, Louis Althusser, Pierre

Macherey gibi mühim isimlerce zengin açılımlar kazandırılmış olmakla birlikte sosyalist gerçekçiliğin uzun süre Sovyet Rusya'sında geçerli ve makbul tek sanat anlayışı olarak hâkimiyetini sürdürdüğü; "*dünyayı yalnızca tanımak değil, değiştirmek de iste*"yen (Lunaçarski, 1998: 9) ve sanatı bu gayeye araç kılan sosyalist gerçekçi sanatçı profiline olumlandığı görülür.

Sovyet Rusya'sında etkin bir görünüm sergileyen toplumcu gerçekçilik, Türk edebiyatında da 1930'lardan itibaren başlıca edebiyat anlayışlarından biri olarak varlığını hissettirmeye başlar. Ancak bu anlayışın Rusya'daki şekliyle algılandığını ve edebî metinlere bu hâliyle yansıdığını söylemek zordur. Öyle ki Rusya'da resmî ideolojinin sanat anlayışı olarak uygulanan toplumcu gerçekçilik, erken Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde sakıncalı görülen sol eğilimin benimsediği anlayış olarak muhalif pozisyonunda durur. Söz konusu yılların Türkiye'sinde "*işçi ve köylülüğün devrimci bir örgütlenmeye sahip olmaması, gerçek devrimci-ilerici işçilerin nicelik ve nitelik olarak durumu vb. devrimci aydınlara, güçlkle çıkarılan Marksist dergi ve gazetelerin yanı sıra önemli bir etkinlik alanı olarak yazın dünyasını bırak*"mıştır. (Cengiz, 2015: 9). Bu tablo, Türk edebiyatında bilhassa ilk toplumcu gerçekçi kuşağın niçin edebî yapıtta biçim ve estetik sorunlarını göz ardı ederek sanatı politikaya araç kıldığını da kısmen izah eder. Yine belirtmek gerekir ki esasen Cumhuriyet Türkiye'sini inşa eden fikrî altyapıyı benimseyen; hatta Atatürk Türkiye'sine ezilen sınıflar için umut vaat eden devrimci, sosyalist bir yenilenmenin habercisi olarak bakan söz konusu sanatçılar, özellikle İnönü CHP'si ve DP dönemlerinde tehlikeli komünizm propagandacıları olarak değerlendirilip baskı ve yıldırma girişimlerine maruz kalınca muhalif konumları iyice pekişmiştir. Buna karşın Türkiye'deki toplumcu gerçekçiliğin, edebiyat metinlerinde Rus tipi bir komünizm propagandası ve parti edebiyatı boyutuna ulaştığını iddia etmek gerçekçi olmayacaktır. Türkiye'de özellikle ilk zamanlarda toplumcu gerçekçiliğin işçi sınıfını esas alan ve proletarya devrimine hizmet eden bir kuram olmaktan öte ezilen, sömürülen, mağdur edilen alt sınıftan insanların yaşamına eğilen halkçı bir anlayış olarak düşünüldüğü; en azından edebî metinlerde böyle yansıma bulduğu gözlemlenebilir. Aynı dönemde Marksist düşüncenin önemli kaynaklarından yapılan tercümelemlerin yetersizliği dolayısıyla sanatçıların bilgi eksikliği, toplumcu gerçekçiliğe ilişkin tartışmaların sınırlarını (Kacıroğlu, 2016: 38-67) da belirlemiştir.

Roman ve hikâyede özellikle köy edebiyatı görünümünde 1940'lı yılları etkisi altına alan bu temayül, şiirde 1929 tarihli 835 *Satır*'la büyük ses getiren Nâzım Hikmet'in açtığı yolda (Altınkaynak,

1977: 19-20) yazmaya başlayan takipçileriyle belirgin bir ekol oluşturmuştur. İlk şiirlerini en geç 1940'lı yıllarda yayımlamış olan, sosyalist dünya görüşüne ve sanat anlayışına yakın duran bu şairler, poetik açıdan birtakım farklılıklar taşımakla beraber temelde aynı dünya görüşüne bağlanırlar. Doğum tarihleri 1909-1927 arasında değişen bu isimler, şiire bakış ve tema seçimi noktasında —tümüyle olmasa da bazı ilkeler; özellikle toplumculuğun öncelenmesi bakımından— ortaklıklar taşımakta, yani yazınsal açıdan bir kuşak görünümü sergilemektedirler. Bu durumdan ötürü söz konusu şairler, araştırmacıların, edebiyat tarihçilerinin ve bazen kendilerinin de üzerinde ittifak ettiği bir isimlendirme olan *1940 Kuşağı Toplumcu Gerçekçileri* olarak anılmaktadır. Bu kuşağa dâhil edilen şairlere bakıldığında Hasan İzzettin Dinamo, Rıfat Ilgaz, Cahit Irgat, A. Kadir, Fethi Giray, Niyazi Akıncıoğlu, Suat Taşer, Enver Gökçe, Ömer Faruk Toprak, Mehmed Kemal, Attilâ İlhan, Arif Damar, Ahmed Arif ve Şükran Kurdakul'un neredeyse tüm araştırmacıların üzerinde ittifak ettiği isimler olarak ön plâna çıktığı anlaşılır. Şiire erken veda ettiği yahut şiir türündeki üretimi süreli yayınlarda kaldığı için pek tanınmayan (Nail V. Çakırhan, Suphi Taşhan), şair kimliğiyle devrinde bilinmesine rağmen sonraki yıllarda ismi unutulmuş ve aslında daha ziyade Garip şiiriyle ortaklıklar kuran (Sabri Soran, Suavi Koçer, Avni Dökmeci, Celal Vardar), şiire ikincil bir yazınsal alan olarak ilgi gösteren (Orhan Kemal, Vedat Türkali, Fahri Erdiñç... gibi) bazı isimlerin de zaman zaman onlarla bir arada anıldığına rastlanmaktadır. Fakat devrin şiir ortamında etkinlik gösteren kuşak imajı dikkate alındığında bu isimleri 1940 Kuşağı'nın aslı üyeleri arasında göstermek doğru olmayacaktır. Yine belirtmek gerekir ki Ekim 1940 ve Kasım 1941 tarihleri arasında 26 sayı yayımlanabilen *Yeni Edebiyat* dergisinin sosyalist sanat anlayışı bağlamında net tutum sergileyen bir dergi olarak söz konusu şairlerin çoğuna kısa süreli de olsa ev sahipliği yapması (İleri, 1998: 348-353), onu bu kuşağın filizlendiği yayın organı olarak sembolik öneme kavuşturur. Kuşağa mensup sanatçıların önemli bir kısmı, 1940'lı yıllardaki toplumcu gerçekçilik algısı çerçevesinde ürettikleri şiiri sonraki yıllarda yenilemeye, geliştirmeye lüzum görmemiş yahut bunu başaramayarak önemini kaybetmiştir. Bu tablonun ortaya çıkmasında asıl sebepler, ilgili şairlerin şiiri ideolojinin direkt yansıma bulması gereken sathî bir alan diye idrak etmeleri, şiirde biçim sorunları ile estetik düzeyi göz ardı etmeleri ve/ya şairlik yeteneklerinin zayıflığı olmuştur. İlk zamanlarda kendisinin de sorgulamaksızın takip ettiği Jdavov toplumculuğunu sonraki yıllarda "*inek toplumculuğu*" (İlhan, 2004: 9) yakıştırmasıyla eleştiren, bir tür imgesel kent şiirine yönelen ve ardından Divan şiiri geleneğinden

beslenerek farklı bir toplumcu şiir dili kuran Attilâ İlhan ile şiirdeki gelişmelere kapısını tamamen kapatmayarak yeni biçim ve söyleyiş denemelerine girişen Arif Damar'ı birkaç istisna arasında saymak mümkündür.

"Jdanovculuğu, bu Stalinist eğilimi Marksist kuramın dışında gördüğü[nü]" belirten ve "yazınsal bir hareket olarak değil, politik/ideolojik bir pratik olarak" tanımladığı toplumcu gerçekçiliğin revize edilebileceğine dahi inanmadığını vurgulayan Ahmet Oktay (2004: 238), bu anlayışa bağlı edebî üretimin niteliği konusunda da son derece kuşkulu ve yargılayıcıdır. Nitekim konuya ilişkin eleştirel çalışmasında (Ahmet Oktay, 2003: 371-394), Nâzım Hikmet takipçisi kuşağın "*halkçılık—köycülük*" çizgisine yaklaşarak resmî ideolojiyle ortaklıklar kurması, özgürlük ve barış gibi *genel* demokratik beklentiler etrafında bir yazınsal muhteva oluşturması ve sözünü ettikleri baskı ortamı kalktığında benimsedikleri yaşayış (sanatsal yaşam da dâhil) bakımından onların Marksistlik bilgilerini de samimiyetlerini de şüpheli karşıladığını kasteder. Takipçilerinin ne yazınsal olarak şiiri yenileyip geliştirmek ne de *devrimci* içerik konusunda Nâzım'ı aşmak bir yana onun seviyesine ulaşamadığını belirten Oktay, ayrıca bu isimleri, bilhassa Garip şiirine dönük "kendilerine alternatif olarak iktidarın himayesi altında kollanma, dikta ürünü olma ve bu yüzden gerici olma" gibi ithamları dolayısıyla şiddetle eleştirir. İlk toplumcu kuşak üyelerinin *birçoğuna* siyasal dayanak ve sanatsal seviye (şairlik yeteneği) sorunları açısından yönelttiği eleştiriler dikkate değer olmakla birlikte Oktay'ın, kabiliyetli üç temsilcisinin yenilikçiliğini dikkate alıp haklı olarak önemsedığı Garip şiirini, kentli küçük insanın gündelik yaşamına odaklanmalarını gerekçe göstererek —umursamaz havasına, alaycılığına ve nihilist tavrına rağmen— "*edilgin ve siyaset dışı*" bulmaması ise ayrıca tartışılmaya değerdir.

1940 Kuşağı'nın üyeleri, nihai hedef olarak sosyalizmi ülkü seçerken Cumhuriyet Türkiye'sini şekillendiren Kemalist ideolojiye — bilhassa ön plâna çıkardığı halkçılığı dolayısıyla— oldukça yakın dururlar. Hatta Kemalizm'in sosyalizme giden yolda bir aşama olduğu inancıyla bir tür sentezci anlayışta karar kılan birçok ismin bu kuşak içerisinde yer aldığı görülür. Oysa sergiledikleri yumuşatılmış sosyalizm yandaşlığına ve suç sayılabilecek siyasî şiddet olaylarından tamamen uzak olmalarına rağmen söz konusu şairler, Tek Parti Dönemi boyunca kovuşturmalara uğramış, psikolojik baskıya maruz kalmış ve hapis, işkence, sürgün gibi cezalara (Yetkin, 1970: 63-202) maruz kalmıştır. Dolayısıyla daha başından beri kendilerini bir ideolojik savaşım içerisinde bulmuşlardır. Sanatı da ideolojik aidiyetleri bağlamında tanımlayan toplumcu gerçekçi şairlerin, atıldıkları bu

mücadeleye yazdıkları şiirlerde yer açmaları kaçınılmaz olmuştur. Hatta bu isimlerin şiirin kendisini de bir savaş aracı olarak tasvir ettikleri dikkate alınırsa kaleme aldıkları şiirlerde savaş olgusunun etkin bir tema olarak belirmesi de gayet doğal karşılanacaktır.

Toplumcu gerçekçi kuşak içerisinde, halk dilinden ve söyleyişlerinden yararlanan; "*modern şiiri halka ait söyleyişin süzgecinden geçirerek kendi tarzını oluştur[an]*" (Çelik, 2010: 81) şairlerden biri olarak Enver Gökçe (1920-1981), "*dönemin şiddetli baskısına propaganda dozu yüksek bir şiirle cevap ver*"en, "*tam bir kavga şairi*" (Cengiz, 2015: 107) görünümündedir. Gökçe, "*belirgin özellikleri yüksek düzeydeki ses güçleri*" (Kurdakul, 1987: 348) olan verimleriyle kendi şiir dilini inşa etmenin yanı sıra kelimelere dayalı dize kurgusuyla da özgün bir çizgide durur. Aynı kuşaktan olmasına karşın yaşı ve edebiyat dünyasına girişi itibarıyla daha genç bir şair denebilecek Ahmed Arif'in şiirlerindeki üslûba bakıldığında Gökçe'ye yakın bir çizgide durduğu söylenebilir. Aralarındaki yazınsal yakınlığın zaman zaman birbirine çok benzer dizeler söyleme noktasına vardığı bile görülür. Hatta bu durumun iki şair arasında polemik yarattığı da bilinmektedir (Durbaş, 2009: 17-20 ; Demirtaş, 2000). Esasen Enver Gökçe'nin toplumcu gerçekçi kuşak içerisinde, Niyazi Akıncıoğlu'ndan sonra, halk şiirine eğilen ve bu birikimin ses zenginliğinden yararlanan ilk isim olduğu ve söz konusu şiirin örneklerini Ahmed Arif'ten evvel verdiği; buna mukabil halk dilinin söyleyiş tarzı içerisinde kalmasına karşın "*benzetme ve eğretileme gibi anlamsal sanatları kullanımındaki yetkinlikle*" (Ahmet Oktay, 2008: 728), imgesel derinliğe sahip dizeler kurma hususundaki başarısıyla Ahmed Arif'in bu etkiyi öte bir noktaya taşıdığı fark edilmektedir. Dolayısıyla "*Onun şiiri Ahmed Arif şiirinin hazırlayıcı[ları]*" (Ergün, 2006: 78) arasındadır demek yanlış olmaz.

Enver Gökçe şiirinin tematik örgüsüne bakıldığında emek arayışından doğan halkçı coşkunluğun ve ideolojik mücadele ruhunun belirleyici bir rol üstlendiği fark edilir. "*Dünyamızı insanca yaşanacak bir hale getirmek için şiiri ve sanatı sosyo-politik bir mücadelenin tanımlayıcı araçları olarak görüyoruz.*" (Gökçe, 2006: 32) diyen şair, aslında hem kendi şiirinin hem de kuşağının sözcülüğünü üstlenmiş gibidir. Şiirlerinde işçilerin, köylülerin, yoksulların, emekçilerin, üniversite öğrencilerinin ve düzenin adaletsizliğine isyan eden diğer muhalif grupların sesini duyurmaya çalışan Gökçe'nin orijinal bir söyleyiş yakalayarak adım attığı bu yolda, ilerleyen yıllarda, estetik düzeyde yeni çıkışlar yakaladığını söylemek zordur. Buna karşın şiiri için belirlediği gayeden sapmadığı ve bu doğrultuda toplumcu içerikten, devrimci refleksten ödün vermediği görülmektedir. Bu yüzdendir ki Mehmed Kemal'e göre; "*Enver Gökçe'yi yazarken bir*

kuşağın sanat ve kapalı siyasetle yürüyen gizli destanı da anlatılabilecektir."(1985: 213). Gerçekten de Gökçe, sol görüşlü bir eylemci olarak yaşadığı yılların ideolojik kavgasını şiirlerine taşımış; siyasî tavrı ve sanatı bir arada değerlendirilmesi gereken isimlerdendir. Şairin savaş olgusuna şiirlerinde yer açmasıyla ilgili olarak, yine bu bağlamda belirtilmesi gereken husus, onun sıcak savaştan ziyade savaşın sınıfsal kavga boyutuna odaklandığıdır. Nitekim ezilen sınıfların yaşam mücadelesi, hak arayışı ve bunun ideolojik düzlemdeki kavgası, Gökçe'nin şiirlerinde diğer tüm temalardan daha baskın şekilde ön plâna çıkmakta; şair, âdeta mağdurların kavgasını onların içinden biri olarak haykırmak üzere şiir söylemektedir.

Enver Gökçe'nin şiirlerini, sosyalist ideoloji yolunda verilen mücadelenin yansımalarından hareketle incelemeye geçmeden evvel *ideolojinin* çok yönlü ve bu itibarla tanımlanması son derece zor bir kavram olduğunu (Mardin, 1999: 13-70 ; McLellan, 2005: 1-10) dikkate alarak bu kelimedenden ne kastettiğimizi belirtmekte yarar var. Öyle ki bu çalışmada ideoloji kelimesi, kavramın açılımının cephelerinden birini oluşturan, "*belirli bir toplumsal grup veya sınıfa ait fikirler kümesi*" (Eagleton, 1996: 18) anlamı kastedilerek; sosyalist ideolojiyi işaret etmek üzere kullanılmıştır.

1. Fikir Kavgası

İdeolojik savaşın ilk aşaması olarak beliren fikir kavgası, eşitsizliği bertaraf etmek suretiyle insanlığa mutluluk getireceğine inanılan sosyalist dünya görüşünün yazınsal ve sözlü düzeydeki ifadesini işaret eder. Henüz fiziksel çatışmaya ve şiddet gösterilerine dönüşmemiş bir mücadele biçimi söz konusu olmakla birlikte fikir kavgasının siyasî çatışmalara, sokak kavgalarına, sınıfsal mücadeleye temel teşkil ettiği söylenmelidir. Nitekim fikir kavgası, mücadeleyi fiiliyata döken ideolojinin kaynaklandığı asıl noktadır. Yani sonraki aşamalar için söz konusu olan, savaşımın soyut düzeyden somut düzeye geçmesidir. Dolayısıyla fikir kavgasını, hem toplumcu gerçekçi şairlerin kendi dünya görüşlerini şiirlerinde ifade etmesinin doğal sonucu olarak hem de siyasî çatışmaların gerekçesi olarak değerlendirmek gerekir.

Gökçe'nin bütün bir yapıtını, bağlandığı dünya görüşü etrafında okumak mümkün olduğu gibi ayrıca bazı şiirlerinin bu bağlamda çok net göndermeler içerdiği fark edilir. Şairin halktan bir isim olarak seçtiği Ali'ye sesleniş üzerinden şekillendirdiği "Uyan Alim" başlıklı şiirde, taşra insanının tarihî süreç içerisindeki bütün ezilmişliği ve sömürülmüşlüğüne birkaç dizeyle özetledikten sonra Marks'ı halk uyanışı için coşkunluk veren bir isim olarak kutsarcasına anması

dikkate değerdir. Onun bu tavrı, toplumsal sorunları sınıfsal çelişkiler bağlamında yorumlayarak Marksist dünya görüşüne yaslandığı; dolayısıyla halkın verdiği hak kavgası ile aydınların fikir kavgası arasında bir bütünlük kurduğu anlamına gelmektedir:

"Yıllardır susmuşum lal
Yanım yörem Tepegöz, Şahmaran!
Yürek çın çın eder ama,
Erdemli ve yiğit
Bir gerilla bıçağıdır, çatal
Derman sorar kurda kuşa derman!
Dağlar gül gülistan içinde
Al al!
Bir ben kalmışım
Rüsvay, malamat, üryan!
Adı görklü Marx yadıma düşende,
Uyan derim Alim
Uykudan uyan!"

(Uyan Alim), (Gökçe, 2005: 86)

"Sağda Gider" başlıklı şiirin de sağ-sol ayırımı üzerinden örtülü ideolojik göndermeler üzerine kurulmuş bir şiir olarak fikir kavgasının farklı bir boyutunu gözler önüne serdiğini eklemek gerekir. Yine şairin *Yarın* dergisinde yayımladığı başlıksız bir şiirinde, bütün toplumsal sorunları faşizm ve sosyalist devrim çatışması açısından değerlendirerek yoksulluk ve adaletsizliğin nihayet bulması için devrimin gerçekleşmesi zorunluluğunu vurguladığı görülür:

"Dünyanın
Yarısı
Kızıl
Çağla
Yarısı
Kan
İrin
Ve
Çok
Şükür
Hayvanlar
Gibi
Sürüp
Çıkarılır

*Faşizm
Harlı
Yangınında
Devrimin"*

(«Başlıksız»), (Gökçe, 2005: 150)

Aşağıdaki dizelerde görüleceği üzere şair, verilen mücadeleyi ve bu yolda katlanılan sıkıntıları, kolektif hayat anlayışının yani sosyalist düzenin inşası yolunda üstesinden gelinmesi gereken problemler olarak işaret ederken ideolojik tarafgirliğini açıkça ortaya koyar.

*"Hasılı bir ferah, bir rahat:
Uğruna çekilen,
Derttir, mihnettir
Senden yana olduğumuz sebeptir
Kolektif hayat!"*

(Türkiye Yaşanmaz Oldu), (Gökçe, 2005: 80)

Bu tür şiirlerde köylü ve işçi sınıfları gibi alt tabakayı oluşturan unsurların bilinçlenerek hak arayışına girmesi yolunda sistematik bir yol vaat eden Marksizm fikri, ağırlığını iyiden iyeye hissettirir. Öte yandan bu düşünce sisteminin, Gökçe'nin bazı şiirlerinde arka plânda bırakılıyor gibi gözükmeyle beraber aslında direnişi besleyen ana kaynak olduğu söylenebilir. O halde onun tüm yapıtında görülen beraberlik ruhu ve meydan okuma edası değerlendirilirken ideolojik altyapıyı göz ardı etmemek gerekecektir.

Hapis yaşamının, politik duruşları ve mevcut düzene karşı durmaları nedeniyle baskı altına alınan toplumcu gerçekçi şairlerin birçoğu için kaderin kaçınılmaz bir parçası hâline geldiği malûmdur. Bu isimler arasında yer alan Enver Gökçe içinse mahpusluk, yalnızca onun sağlığını ve yaşamını daha iyi koşullarda sürdürmesi için muhtaç olduğu imkânları elinden alan bir kâbus ("*Bu arada 'sempatiktomi'den ameliyat oldum. Romatizmam da vardı. Yillardır çekerim romatizmayı. Kaynağı hapishane...*" Yel, 1982: 47 ; Denктаş, 2011: 13) olarak kalmayıp hem fikir kavgasının hem de yaşam mücadelesinin bir parçası hâlinde şiirlere yansır. "*TKP Tevkifatı' nedeniyle tutuklu bulunduğum İstanbul Harbiye Tutuevi'nde yazdım*" (Altınkaynak, 1977: 206) dediği "Yusuf ile Balaban" başlıklı destanında Gökçe, Yusuf'un hapse girişini resmederken mahpusluk hâlini de âdeta savaş şartlarının devamı olarak konumlandırır. Bunun nedeni savaş olgusunun bilhassa sınıfsal düzeyde ve hak arayışı çerçevesinde alımlanmasıdır. Öyle ki Yusuf, köylüye zulmeden ve onların hakkını sömüren Balaban adlı ağayı

öldürdüğü için hapishaneye düşmüştür. Tam da bu yüzden, adaletsiz düzenin kurbanı olan diğer mahkûmlar gibi, Yusuf için de hapisane, bilinçlenme ve aydınlanma mekânı olarak belirecek; hak kavgasının sürdürülmesi yolunda duyulan zorunluluğu pekiştirecektir:

*"Zaman akar, zaman geçer,
Zaman zindan içinde;
Biz mapusta gürül gürül yatardık
Yılan çıyan içinde."*

(Başlangıç), (Gökçe, 2005: 32)

Bazı şiiirlerinde ("Görüş Günü", "Ne Fayda!" gibi) mahpusluğu bilhassa sevgiliden ayrılık ve yalnızlık açısından yansıttığı görülmekle beraber Enver Gökçe'nin mahpusluk meselesini de fikir kavgası çerçevesinde yorumladığı söylenebilir.

2. Siyasî Çatışmalar

Toplumcu gerçekçi kuşağın şairleri, yaşadıkları devrin siyasî gelişmeleri karşısında açık tavır almış; cereyan eden olaylarda zaman zaman aktif rol üstlenmenin yanı sıra ürettikleri metinlerle de bu mücadeleye destek vermeye gayret etmişlerdir. Enver Gökçe de yaşadığı devrin bir gerçeği ve düşünsel yaşamının bir parçası olarak ya siyasî mücadele ve çatışmaların içerisinde bulunmuş ya da taraf tutan bir gözlemci olarak bu olayları zaman zaman şiirine taşımıştır. Bu duyarlılığın bir tema olarak belirmesinde, onun söz konusu şiiirleri kaleme aldığı zaman diliminde Türkiye'deki siyasî hareketliliği ve sağ-sol çatışmalarının, öğrenci protestolarının, eylemci faaliyetlerin canlılığını da elbette ki dikkate almak gerekir. Üstelik şairin kendi ifadeleri vasıtasıyla bilinmektedir ki bu şiiirlerde onun yaşamından izlere ve gözlemlerine ulaşmak mümkündür. Nitekim bu şiiirlerde, şairin de mensubu olduğu, 1948'de Ankara'da kurulan Türkiye Gençlik Derneği'nin karşıt görüşlü kimseler tarafından saldırıya uğraması olayına ve Demokrat Parti iktidarına karşıt gösterilerde yaşanan çatışmalara (Gökçe, 2006: 22-24, 28) gönderme yapılmıştır.

Gökçe'nin bilhassa üniversitelerdeki siyasî çatışmalardan mülhem "Fakültenin Önü", "Turan Emeksiz", "Panzerler Üstümüze Kalkar", "Bizim Caddelerimizde de" başlıklı şiiirleri, eylemlerin neden olduğu çekişmelerde; yani devrin yaygın tanımıyla sağ-sol çatışmalarında açıkça sol görüşten yana taraf tutan metinler olarak davayı yücelten, halk yığınlarının kaderini devrimin gerçekleşmesine bağlayan bir tavrı ön plâna çıkarır. Çizilen tabloya göre devrimin gerçekleşmesi için faşizmle ve bu ideolojiden yana tavır sergileyen güçlerle mücadele edilmektedir. Maruz kalınan şiddetin kendilerini

yıldırım yerine devrimci gayelere daha çok odaklanmakla sonuçlandığı ve bir gün mutlaka zafere ulaşılacağı vurgusu, mücadelecî tavrı belirginleştirir:

"Faşistler camlara yürüdüler
Kürsüleri kırdılar, höykürdüler
Tığ teber şahı merdan
'Tanrı Dağı kadar Türktü bunlar
Hıra dağı kadar müslüman.'
Ve de kanlı bıçaklı düşman"

(Fakültenin Önü), (Gökçe, 2005: 76)

"Sokakta
Düşenler
Var
Ve
Okulda
Gösteride
İşkencede"

(Panzerler Üstümüze Kalkar), (Gökçe, 2005: 127)

"Halkın
Üstüne
Böyle
Kalksa da
Faşist
Namlular
Namert
Ellerdir
En
Sonda
Bir
Bir
Kırılacak"

(Bizim Caddelerimizde de), (Gökçe, 2005: 111)

Yukarıda alıntılanan şiir parçaları, Türk edebiyatında ideolojik söylemin şiirdeki etkinliğini en iyi örnekleyen metinler arasında gösterilebilir. Yanı sıra bu dizelerdeki atmosferin Türkiye'de bilhassa 1960 ve 1980 yılları arasında iyice alevlenen sağ-sol çatışmalarının ruhunu yansıttığı ve sol görüşlü sanatçıların şiiri bir ideolojik propaganda vasıtası olarak kullanımını gözler önüne serdiği fark edilecektir.

3. Sınıfsal Kavga

Toplumdaki sınıfsal yapı ve bu yapı üzerinden yürütülen adaletsizlikler, toplumcu gerçekçi kuşak için yaşamın temel sorunlarından birini oluşturur. Nitekim bu isimler, "*şii inaçlarının savunma aracı olarak gören Namık Kemal ve Tefik Fikret gibi şairlerden bir adım daha ileri giderek şii, 'sınıflar arası bir kavga aracı' olarak kullanmak*" (Gülendam, 2010: 225) yolunu seçmişlerdir. Enver Gökçe, yalnızca yaşamını değil yapıtını da bu sorunun bertaraf edilmesi yolunda atılacak adımlara adanmış bir şair olarak sınıfsal kavgayı, savaşın sosyal yapıya nüfuz etmiş en çetin hâli olarak resmeder. Öyle ki onun neredeyse bütün şiirlerinde sınıf kavgasının tezahürlerini yakalamak mümkündür. Toplumsal yaşamda hüküm süren haksızlıklar, çelişkiler ve sosyal adalet ilkesinin bertaraf edilmişliği, sınıfsal yapıdan kaynaklanan problemler olarak algılandığı için sınıf mücadelesinin genellikle bu temalar üzerinden somutlaştırıldığı görülür. Mevcut toplumsal tablonun olumsuzluğuna karşın şairin umutlu bakışı muhafaza etmesi, mücadelenin sürekliliğine dair vurgulara yer vermesi dikkat çekicidir. Yine belirtmek gerekir ki verilen mücadelenin temelinde sınıfsal ayırımın yarattığı çelişkileri yerleştirmek Marksist öğretiyeye, sosyalist dünya görüşüne uygun bir tavidir. Bu itibarla şair, sanatını ezilmiş sınıfların yaşam kavgasına adanarak toplumcu gerçekçi anlayıştaki proletarya sanatçısı tanımına yaklaşır. Ayrıca sınıf kavgasının hem Enver Gökçe şiirinde hem de genel olarak toplumcu gerçekçi şiirde sıklıkla yansıma bulmasını, 1960 sonrası Türkiye'sinde "*işçi sınıfının mücadeleciliği[nin] sermaye birikiminin önünde giderek büyüyen bir engelin yükselmesine yol aç[ması]*" (Savran, 2010: 174) bağlamında da düşünmek gerekir. Nitekim söz konusu eylemlere şiddetle karşı konulmuş, 12 Mart müdahalesiyle bu hareketliliğin önü kesilmek istenmiştir.

Gökçe'nin, hapisteyken, otuz şiirden müteşekkil bir destan hâlinde kaleme aldığı, ancak büyük bir kısmı kaybolan (Gökçe, 2006: 27-28) "Yusuf ile Balaban" destanının mevcut bölümlerinden birinde, sömürülen halk tabakalarını temsilen şiirsel kurguya taşıdığı Yusuf'un mücadelesi esasen sınıf kavgasının bir tezahürüdür. Nitekim yoksul bir köylü çocuğu olan Yusuf, yürürlükteki zulmü, haksızlıkları, sömürüyü temsil eden Balaban isimli ağayı vurmakla aslında geniş bir toplumsal işleyişin değiştirilmesi yolunda fitili ateşlemiş olur. Yani Yusuf'un başkaldırısı, aslında gerekliliği ve kaçınılmazlığı öngörülen büyük sınıfsal kavganın yani sosyalist devrimin küçük bir fragmanıdır yalnızca:

*"Yusuf kuytuda otururdu
Gözünü kekitmeden*

*Elinde filinta tüfek...
 Karşidan gelirdi Balaban
 Ak yelek, gümüş köstek
 Atı zorlayı zorlayı.
 Yusuf bağırtdı barutu
 Yalağın kenarından:
 'Al' dedi 'lan'
 Düştü Balaban
 Kanı şorlayı şorlayı"*

(Bu Balaban'ın Dünyadan Göçtüğüdür), (Gökçe, 2005: 36)

Aynı destanın parçalarından biri olan "Kirtim Kirt" şiirinde, dünya düzeninin sınıfsal açıdan tasvir edilişi sürdürülür. Balaban'ı öldürdüğü için hapis cezasına çarptırılan Yusuf, insanların yeryüzünde kurduğu düzenin adaletsizliklerine ilişkin tefekküre dalar ve bütün problemin sınıfsal eşitsizliklerden kaynaklandığına kanaat getirir. Yusuf'un bu bilinçlilik hâlinde söylediklerinin bir tür aydınlanma olarak resmedilmesi ve ilâhî kitaplardan daha gerçekçi, daha değerli bulunması yönündeki tavır, ideolojik tutumun etkinliği açısından dikkat çekicidir. Ayrıca bir peygamber olarak Hz. Yusuf'un hayatına ve hapis dönemine ilişkin kıssa hatırlanacak olursa, hem bu yaklaşım hem de çizilmek istenen köylü devrimci portresinde Yusuf isminin seçilmesi daha iyi yorumlanacaktır. Nitekim zulme dayalı sistemi bertaraf etmesi için kendisine umut bağlanan Yusuf, ilâhî kaynaktan güç alan peygamber değil, ezilip sömürülmüş sıradan bir köylüdür bu kez:

*"Şöyle buyurdu ki Yusuf
 Dört kitaptan daha büyük:
 'Demek bu hayat,
 Önce sana bana yük
 Demek su kimin
 Toprak kiminse
 Motor, elektrik ve ışık kiminse
 Demek sultan odur.
 Demek insan bölük bölük.
 Yaşıyorsan ölüyorsun demek.
 Nasıl yaşıyorsan
 Öyle düşünmüyorsun demek"*

(Kirtim Kirt), (Gökçe, 2005: 39)

Yukarıdaki dizelerde dünya düzenine sınıfsal savaşım penceresinden bakıldığı aşikârdır. Ancak özellikle son iki dizenin, köylüden ziyade

proletaryanın konumu ve üretim ilişkileri düşünülerek yorumlandığında, sosyalist dünya algısı açısından ayrıca dikkat çekici olduğu söylenebilir. Nitekim şair, düşüncenin dünya düzenini şekillendirmesinden öte burjuva hâkimiyetine ve sömürü esasına dayanan verili sistemin kendi ideolojisini sürekli bir döngü hâlinde üretip pekiştirdiğini ima eder ki bu yaklaşım, Marksist düşüncedeki altyapı-üstyapı yorumu bağlamında değerlendirilebilir. "*İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir: tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır.*" (Marx, 1979: 32) sözleriyle Marks'ın altyapının (ekonomi) üstyapı (politika, hukuk, din, bilim, felsefe, sanat, kültür) üzerindeki belirleyiciliğini işaret etmesi, sosyalist düşünce tarihinde sıklıkla tartışılan konulardan olmuştur. Esasen Engels'in belirttiği üzere "*Yaşamı belirleyen bilinç değildir, tersine, bilinci belirleyen yaşamdır.*" (Marx-Engels, 2013: 35) dediklerinde ne Marks ne de kendisi, altyapının üstyapıyı koşulsuz ve istisnasız bir şekilde tayin ettiği tek yönlü, dolaysız bir etkiyi kastetmiştir (Engels, 1996: 101). Üstelik sonraki kuşak Marksist düşünürler tarafından da böyle bir yaklaşımın yaratacağı yanılığlara sıklıkla dikkat çekilmiştir. Buna rağmen Marks'ın yaptığı çıkışla yaygın kabulün aksine altyapının üstyapı üzerindeki etkisini vurgulaması, ekonomik yapı ve üretim ilişkilerinin sosyal işleyişteki rolünün yeniden düşünülmesi ve sınıfsal mücadelenin bu bağlama oturtulması açısından şüphesiz ki önemli bir argüman sağlamıştır. Gökçe'nin yukarıda alıntılanan şiirindeki fikirsel düzey de bu yaklaşımla neredeyse birebir örtüşür niteliktedir.

Gökçe'nin "Kirtim Kirt" şiiri için dikkat çekici hususlardan biri, yukarıdaki dizelerin devamında, mevcut düzene karşı isyankâr bir tavır takınılmasıdır. Bu tür bir işleyişin kader olarak kabul edilmeyeceğine dair eylemci ifadelerin yanı sıra çağın ruhu resmedilirken emek sömürüsünün, savaşların ve savaş teknolojisinin bir arada anılması dikkat çekicidir. Bu tutum, yeryüzünde cereyan eden işgallere ve savaşlara, onu besleyen adaletsiz ortamdan hareketle bakabilme çabasının sonucudur:

*"Bir yanda
Kurtuluş savaşları
Bir yanda esaret
Bir yanda termonükleer çağ
Bir yanda balistik şirret
Evvel madde
Ahir fikir
Dolan göğümdeki hava*

*Salın yanımdaki fakir
Salın proletarya
Geber başımdaki bit
Kirtim kirt"*

(Kirtim Kirt), (Gökçe, 2005: 40-41)

Gelinen noktada sınıf kavgasından kaçınmanın imkânsız olduğu vurgulanırken tüm ezilen ve sömürülenlerin beraberce yürütmesi gereken bir varlık-yokluk mücadelesi için çağrı yapıldığı görülür. Bu noktada sosyalist dünya görüşüne uygun olarak sömürülen emekçileri temsilen işçilere ve köylülere çağrıda yapılması dikkat çekicidir. "Köylülerime" adlı şiirinde Gökçe, yaşamın bütün anlarında ortaklık kurdukları ve zorlukları beraber göğüsledikleri köylülere seslenirken "Gün gelirse eğer / Halay çeker, türkü söyler gibi yan yana / Mavzer mavzere verip de / Düşmana kurşun da atarız" (Köylülerime), (Gökçe, 2005: 85) dizeleriyle sınıfsal savaşın bir başka boyutu olan cephede beraber savaşma ruhunu tazeler. İşçi ve köylü sınıfının hak kavgasını konu edinen şiirlerde, verilecek mücadelenin bir iş olarak tanımlanarak emek kavramına bağlanması ise dünya üzerindeki farklı coğrafyalarda ve farklı boyutlarda cereyan eden savaşların sömüren—sömürülen olmak üzere iki kutup etrafında düşünüldüğünü göstermesi bakımından önemlidir. Buna göre içerisinde bulunulan "dirlik düzenlik kavgasında" kendilerine karşı savaştıkları kimseler, "yoksul eti yiyen ve kan içen" (Onlar Yoksul Eti Yerler), (Gökçe, 2005: 131) sömürücü güçlerdir. O halde cesaret ve kararlılıkla onlara karşı mücadele etmek şarttır:

*"Göze
Göz
Dişe
Diş
Ve
Kısasa
Kısas
Yürü de
Şu
İşler
Bitsin
Hay
Babey
Allahına
Yürü..."*

(Göze Göz Dişe Diş), (Gökçe, 2005: 132)

Şairin "Uy Kirpi Kız Kirpi", "Vatandaş", "Dost", "Hastir Lan!", "Küllü Topraksız ve Horlanmış", "Kısrğa Aştı", "Dayan Ha Yıkılma", "Ve de Gâvur İçinde Yesirdiler" başlıklı şiirleri, sınıf kavgasını aynı doğrultuda (sosyal adaletin ihlâli, emek sömürsü ve eşitsizlik) açısından işleyen diğer metinler olarak anılmaya değerdir.

4. İdeolojik Savaşta İnsan

Toplumcu gerçekçi kuşağın şairleri, şiirlerinde ideolojik savaşa önemli yer açarken bunu büyük ölçüde insan unsurunu merkeze alarak gerçekleştirirler. Bu itibarla kimi zaman, verdikleri fikir kavgasının bir sonucu olarak kendilerine yöneltilen ve üstesinden gelmek durumunda kaldıkları cezalardan hareketle (hapis, işkence, psikolojik baskı) insanın ideolojik kavgadaki durumunu yansıtır. Çoğu zaman ise gözlemci konumunda kalarak birtakım sembol isimler yahut izlenimler etrafında ideolojik kavganın insan yaşamındaki izlerine odaklanarak şiirlerini kurarlar. Bu bağlamda siyasî eylemcilerin, sosyalist liderlerin ve aydınların/sanatçıların şiirlerde varlık gösteren karakterler olarak sıklıkla ön plâna çıktığı fark edilir.

Savaş olgusu içerisinde ideolojik mücadeleye hayatî değer atfeden ve şiirlerinde önemli yer açan toplumcu gerçekçi sanatçıların bu doğrultuda sokak gösterilerine, siyasî eylemlere, üniversitelerdeki düşünsel faaliyetlerin sonuçlarından biri olan protestolara ilgiyle yaklaştığı malûmdur. Sosyalist sisteme dayalı bir dünya düzeni için zarurî gördükleri işçi devrimine giden yolda toplumcu gerçekçi şairlerin söz konusu faaliyetleri destekler bir tavır sergilemeleri, bu bağlamda son derece olağan karşılanabilir. Hatta bu sanatçılardan hemen hepsinin yaşamının belli dönemlerinde ideolojik faaliyetler içerisinde yer aldığı da unutulmamalıdır. Dolayısıyla yazılan şiirlerde, aktivistlerin yani siyasî eylemcilerin birer savaş kahramanı olarak yüceltilmesi yahut maruz kaldıkları zulüm itibarıyla anılmaları söz konusu olmaktadır. Enver Gökçe'nin "Turan Emeksiz" başlıklı ünlü şiiri, bu doğrultudaki metinlerin tipik örneklerinden biridir. Şiir, 28 Nisan 1960 günü, Demokrat Parti'nin icraatlarını ve muhalefete karşı baskıyı arttırarak Tahkikat Komisyonu kurma girişimini protesto etmek amacıyla Beyazıt Meydanı'nda toplanan üniversite öğrencilerinden Turan Emeksiz'in (1940-1960) polis tarafından vurulması (Kabacalı, 2007: 130-136) olayına gönderme yapmaktadır. Şüphesiz ki Gökçe, bir taraftan masum bir gencin ölümü karşısında hüznü ve öfke hisleri taşırken bir taraftan da gösterdiği cesaret ve verdiği mücadele dolayısıyla Emeksiz'i bir kahraman gibi algılar ve bu itibarla, Nâzım Hikmet'in aynı tarihlerde

aynı olay dolayısıyla kaleme aldığı "Beyazıt Meydanı'ndaki Ölü" şiirindeki tavırla ortaklık kurar:

"Bir ölü yatıyor
ders kitabı bir elinde
bir elinde başlamadan biten rüyası
bin dokuz yüz altmış yılı Nisanında
İstanbul'da, Beyazıt Meydanı'nda.

(...)

Bir ölü yatacak
toprağa şıp şıp damlayacak kanı
silâhlı milletim hürriyet türkleriyle gelip
zaptedene kadar
büyük meydanı."

(Beyazıt Meydanı'ndaki Ölü), (Nâzım Hikmet, 2008: 1730)

Tıpkı Nâzım Hikmet'in yukarıdaki dizelerinde olduğu gibi Gökçe'nin şiirinde de Emeksiz'in bir eylemci olarak halk mücadelesindeki rolü kadar ölümü karşısında duyulan üzüntü de ifade edilmiş; silahsız bir gencin siyasî eyleme katılması gerekçe gösterilerek vurulması karşısında duyduğu öfke, dizelere yansımıştır. Bununla birlikte "Yine düşman elindeydi vatan", "Düşman sarmıştı sağı solu / Düşman çok cephane yoktu" (Gökçe, 2005: 83) gibi dizeler, savaş ortamının siyasî fikir ayrılığının doğal sonucu olarak algılandığını ve sokak gösterilerinde ortaya konulan mücadelenin cephelerde sürdürülen savaştan ayrı düşünülmediğini gösterir. "Ya derdime derman / Ya katlime ferman" (Gökçe, 2005: 84) dizeleri, toplum sorunlarının çözümü uğrunda meydanlara çıkıp gerekirse can feda etme girişiminin ifadesidir ki bu yaklaşım, düşmanın sınırlarına dayandığı vatan topraklarını korumak üzere cepheye koşan askerin eylemiyle aynı niteliğe büründürülür. Şiirde, Emeksiz'in öldürülüşü anlatılırken insanların meydanda toplanmasıyla ilgili kahramanca bir edaya yer verilmesi de bu açıdan dikkat çekicidir. Bu eda, bilhassa bazı dizelerde kendini iyiden iyiye hissettirmektedir:

"Bir yürüyüş eylediler sabahtan
İlgüt ilgüt kan gider loy loy!

(...)

Bir oğul çıktı Malatya'dan:
Anası Yılmaz çağırırdı
Haram süt emmemişti anadan.
Ve Beyazıt derler bir büyük alan

(...)

*Tank paletleriydi alanda dönen
Kusan namlulardı, kalleş ölümcül
Ve vuran ve kıran ve haykıran
Malatyalı şöyle baktı bir
Ana baba günüydü herhal
Her yönde toz duman!*

(...)

*Çıkardı yüreğini kan içinde
Çarptı kötünün kafasına"*

(Turan Emeksiz), (Gökçe, 2005: 83-84)

Gökçe'nin bir başka şiirinde, yine siyasî fikir ve eylemleri nedeniyle öldürülen üniversiteli genç aktivistlerin anıldığı görülür. Aralık 1974 ve Ocak 1975 tarihlerinde İstanbul'da suikasta uğrayan üniversite öğrencileri Şahin Aydın ve Kerim Yaman'ı (Ersan, 2013: 68-69) anan Gökçe, onların verdiği mücadele ile ülke sorunları arasında direkt bir ilgi kurmaktadır. Buna göre ezilen sınıfların yoksulluğuna son vermenin, hüküm süren adaletsizliği ve eşit olmayan toplumsal şartları bertaraf etmenin yolu, tıpkı onların yaptığı gibi kararlılıkla direnmekten geçmektedir. Verdikleri savaşta öldürülmeleri, mücadelenin bittiği anlamına gelmemekte; tam aksine özgürlük için aşılması gereken zorlu bir yol bulunmaktadır. Şiirin ilk bendinde ülkenin önemli sorunlarından yoksulluğa değinilirken mücadele edilmesi gereken bir diğer sorun olarak faşizmin işaret edilmesi dikkate değerdir. İkinci bentte fakirliğin aşılması için işçiler ve öğrencilerin yan yana hareket etmesi gerektiğine dair vurgu da yine siyasî eylemcilerin arzulanan işçi devrimindeki rolüne gönderme yapar:

*"Ülkemiz
Yoksul
Ülkemiz
Fakir
Ve
İşçiler
Öğrenciler
Düşer
Yanyana
Düşer ya
Vatanın
Bir
Yanı da*

Ölür.
Ve
Şahin Aydın
Kerim Yaman
Böyle
Düşüyorsa
Bir
Bir
İnsan
Daha
Özgür
Olsun
Diyedir."

(Dayan Ha Yıkılma), (Gökçe, 2005: 115)

Savaş olgusunu geniş denebilecek bir anlamsal açılımla şiirlerine taşıyan toplumcu gerçekçi şairler tarafından savaş kahramanlığı hususunda aktivistlere —askerlerin aksine taraf seçme hususundaki özgürlükleri ve onlara kıyasla daha net bir ideolojik kararlılıkla işe koyulmaları nedeniyle— özel bir önem atfedildiği söylenebilir. Nitekim toplumcu gerçekçi şairler, askerleri bazen savaş kahramanı bazen de savaş kurbanı olarak resmederken mücadele yolunda yaşamını kaybeden aktivistler için kahır duygusunun ağırlığını hissettirdiği durumlarda dahi kahramanlık vurgusuna daha güçlü yer vermektedirler. Yani aslında cephelerde savaşın daha kanlı ve korkunç yüzüyle karşı karşıya gelmelerine rağmen askerler, ideolojik tarıdan mahrumiyetin sonucu olarak "savaş kurbanı" sıfatına daha uygun bir ahval içerisinde algılanmışlardır. Kurtuluş Savaşı, Afrika Bağımsızlık Savaşları, Vietnam Savaşı gibi anti-emperyalist direnişin şekillendirdiği haklı savaşlarda ve İkinci Dünya Savaşı, İspanya İç Savaşı, Kore Savaşı gibi karşıt, hatta düşman ideolojiler olarak tanımlanan faşizme ya da kapitalizme karşı mücadele edilen durumlarda desteklenen tarafın askerlerine yaklaşım söz konusu olduğunda ise elbette ki durum değişir ve tasvir edilen askerler muhakkak surette kahraman vasıflarıyla da ele alınırlar. Bu tespitin 1940 kuşağına mensup diğer toplumcu gerçekçi şairler gibi Enver Gökçe'nin şiirleri için de geçerli olduğunu belirtmek faydalı olacaktır.

Daha eşitlikçi bir dünya için verilen savaşta, roller yalnızca askerler ve aktivistler arasında dağıtılmakla kalmaz. Savaşı doğuran sebeplerin de savaşın getirdiği sonuçların da ilk elden muhatabı olması dolayısıyla halk yığınlarını savaşın özneleri arasında saymak mümkündür. İşçi sınıfının hak arayışı ile taşralıların sömürülmüşlüğü

arasında bağ kuran bir şair olarak Enver Gökçe'nin, Millî Mücadele yıllarında Anadolu'daki direnci hatırlatarak bu coğrafyayla bütünleşen kahramanlık ruhunu yeniden inşa etmeye çalışması dikkat çekicidir. Şiirin ilk bölümünde Anadolu'daki halk direnişinden bir fragman sunan şair, devamında bu direnişten ilham alarak her türlü düşmana karşı mücadele etmenin inancını pekiştirmeye girişir:

"Doğdum
Yeniden
Şimdi
Mor
Işıklı
Ağulu
Bir
Kenger
Dikeni
Oldum
Ve
Yılan
Kemiği
Boğazlara..
Döner
Ha
Dönerim
Kanlı
Alıcılar
Gibi
Düşmanın
İman
Tahtasına..."

(Cevahir Yürekliler), (Gökçe, 2005: 145)

Gökçe'nin, bir başka şiirinde (Memleketimin Şarkıları) yine Millî Mücadele kahramanlarını yahut halkın kahramanlaştıracak kadar benimsediği yiğitlerin isimlerini (Ahmet Çavuş, Kürtoğlu, Urfalı Nazif) yâd etmek suretiyle onların direnişi ile hem İkinci Dünya Savaşı hem de mevcut halk hareketleri arasında bir ilgi kurmaya yöneldiği sezilir. Bu yaklaşımıyla şair, iyilerin ve haklıların kazanacağına dair umudunu tazelemeye çalışır gibidir. "Ayaklar Baş Olacak" şiirinde ise halkın kahramanlık vasfının ve zafer yeminlerinin bir bebeğin sözleri hâlinde sunulması, mücadele ruhunun bütün topluma şümûl edilebileceği, diğer

bir deyişle kahramanlık vasfının sömürülen halk tabakalarında gizli bir cevher olduğu düşüncesine bağlanabilir:

"Gün oldu
Dinledi
Dile geldi
Beşiğindeki bebek:
'Ne kadar
Sınıf
Ve
Tabaka varsa
Sömürücü
Kan içici
Ve
Çanak yalayıcı
Ve
Ne kokar
Ne bulaşır
Lümpene kadar
Hepsini ben
Gömmeye gelmişim"

(Ayaklar Baş Olacak), (Gökçe, 2005: 91)

Görüldüğü üzere şiirdeki meydan okuma edası, hem ideolojik savaşın tonuna uygun düşmekte hem de ideolojik açıdan zaferi müjdeleyen bir geleceğe dair inancı yansıtmaktadır. Esasen bu çıkış, toplumcu gerçekçi şairlerin hemen tümünün şiirlerinde arka plândaki bir mücadele ve devrim inancı olarak varlığını korur. Ancak Enver Gökçe'nin şiirlerinde bu duruşun çok daha açık şekilde sergilendiği ve eylemci/devrimci tavrın şiirdeki fikrîsel birikimi hazırlayan bir etken olmaktan çıkarak şiirin kendisi konumuna yerleştiği görülebilir.

5. Bir Mücadele Aracı Olarak Şiir

Hem genel olarak toplumcu gerçekçi kuşağın şiirlerinde hem de Enver Gökçe'nin şiirlerinde, savaşın ideolojik boyutuyla ilgili mücadele araçlarından biri olarak yine "şiir" in işaret edilmesi önemlidir. Esasen bu durum, toplumcu gerçekçi anlayışta, sanata ve şiire sorumluluk yüklenmesiyle ilgilidir. Nitekim "*Sosyal toplulukların, örgütlerin, politikacıların ödevleri ne ise sanatının da ödevi odur.*" (Gökçe, 2005: 24) çıkışıyla Gökçe'nin de benimsediği bu anlayışa göre sanat, toplumun yansıma bulduğu bir alan olarak kalmaz; aynı zamanda onu uyaran, değiştiren bir araç olma görevini de üstlenir. İşte bu

görüşün şiir metinlerinde dillendirilmesi suretiyle toplumcu gerçekçi poetikanın yine şiir metinlerinde açığa vurulması, örneklerine rastlanabilecek bir tutumu işaret eder. Söz konusu şairlerin şiir sanatını, ideolojik arka plânı açısından sıcak savaşlarda ve ideolojik mücadelelerde başvurulan bir savaşım aracı olarak resmetmeleri, toplumcu kuşağın savaş algısının ilginç yönlerinden birini teşkil eder. Enver Gökçe'nin de bu bağlamda yer yer göndermeler yaptığı fark edilmektedir. "Memleketimin Şarkıları" başlıklı şiirinde Anadolu'dan dünyaya açılan bir coğrafyada iyi kalpli, barışsever, mütevekkil; buna karşın sömürülen, ezilen, hor görülen, çok şeyden mahrum bırakılmış ve fakat direniş bilincinin diriliğini korumayı başarmış taşra insanının sesini duyuran Gökçe, kendisini de verilen hak kavgası içerisinde düşünür. Kurtuluş Savaşı'nın anti-emperyalist yönünü de Anadolu coğrafyasındaki direnişi hatırlatarak ve hak arayışıyla ilintili olarak ifade eden Gökçe, şairi şiirleriyle haklı savaşa destek veren bir eylemci olarak resmeder:

"Ben şairim

Halkların emrinde, kolunda, safında.

Satırlarım vardır kahraman,

Satırlarım vardır cılız, cesur ve sıtmalı."

(Memleketimin Şarkıları), (Gökçe, 2005: 57)

Halkların safında, hatta emrinde bir şair profili çizilmesi; halk yığınlarının bedensel ve ruhsal durumlarına ilişkin hususiyetlerin ise mısralara yüklenmesi, sınıfsal temellere dayanan topyekûn mücadelelerde şaire nasıl bir rol biçildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bir başka şiirinde Gökçe, bu kez sanatının çıkış noktasını direkt olarak halka ve bilhassa sınıfsal açıdan işçilerin emek mücadelesine bağlar:

"Ben senden mülhemim kardeş

Yaralı kardeş, bin yerinden

Ben senden mülhemim endüstri

Kömürden

çelikten

demirden

Binlerce türkünü topladım

Aşk ile, kalb ile, fikrile

Tuğlacı, dülger ve ırgat dilinden"

(«Başlıksız»), (Gökçe, 2005: 153)

Onun ilham kaynağı diye sanatsal yaratıyı harekete geçiren hayalleri, estetik ilgi uyandıran güzellikleri yahut tabiat unsurlarını değil, düpedüz sınıf kavgası veren işçileri işaret etmesi hem toplumcu gerçekçiliğin şiir metninde ifade bulduğu bir kullanımı işaret etmekte hem de savaş olgusu açısından sanatın oturtulduğu konuma dair fikir vermektedir. Görüldüğü üzere Gökçe'nin şiirlerinde açığa vurduğu bu tutum, onun sanat ve savaşım ilişkisi bağlamındaki düşüncelerini anlamak noktasında belki de ikincil bir kaynağa başvurmadan bilgi sahibi olmayı sağlayacak berraklığı taşımaktadır. Öyle ki şair, savaş olgusuna ilişkin bir diğer belirgin tema olarak ele aldığı İkinci Dünya Savaşı meselesinde "*şiirleriyle bu savaşta yerini al[ıp] dünya savaşının bir eri gibi kalemiyle çarpış[ırken]*" (Bezirci, 1997: 114-115) aynı tavrı, hem ülke içerisindeki hem de dünya genelindeki ideolojik boyutlu savaşlar konusunda da sergilemeyi sürdürmüştür.

Sonuç

Cumhuriyet devri Türk şiirinin ana temayüllerinden biri olarak ön plâna çıkan toplumcu gerçekçiliğin Nâzım Hikmet'i takip eden ilk temsilcileri olan "1940 Kuşağı" şairleri, aslında ürettikleri şiir metinlerinin sanatsal mahiyeti ve üslûpları bakımından birtakım farklılıklar arz ederler. Ancak bu şairlerin üzerinde ittifak ettiği dünya görüşü (sosyalizm) ve edebiyat anlayışı (toplumcu gerçekçilik) bağlamında toplumun sorunlarına eğilen, bu sorunların bertaraf edilmesi için mücadele eden ortak bir ses oluşturduğu söylenebilir. Söz konusu şiirlerin arka plânındaki ideolojik bilinç ve bu bilinci açığa vuran ortak tematik yapı, bu bağlamda bir gösterge kabul edilebilir.

1940 Kuşağı içerisinde değerlendirilen Enver Gökçe'nin şiirdeki serüveniyle sosyalist düşünce kapsamındaki faaliyetlerinin eşzamanlı gelişmesi ve aynı bilincin ürünü olması, onun edebî üretimini ideolojik altyapısını dikkate alarak değerlendirmeyi zorunlu kılar. Bu yaklaşım doğrultusunda görülür ki Gökçe, dünya görüşünü ve bu yoldaki mücadelesinin yansımalarını fikir kavgası atmosferi içerisinde şiirine taşımıştır. Yalnızca yaşamını değil sanatını da sosyalist düşüncenin savunusu üzerine kurması ve Tek Parti Dönemi'nden başlayarak maruz kaldığı psikolojik baskıya, mahpusluğa, işkenceye gönderme yapması fikir kavgasının edebî metin düzeyindeki yansımaları olarak görülebilir. Yine bu doğrultuda karşıt görüşlü kitlelerle yaşanan fiilî çatışmalar, baskı uygulayan muktedir güce karşı sürdürülen direniş, protestolar ve sokak kavgaları, ideolojik savaşın bir parçası olarak belirir. Tüm bu mücadelenin dayandırıldığı nokta ise toplumsal işleyişi tahakkümü altında tutan eşitsizlik problemidir.

Sosyal adaletin yokluğu, işçi ve köylü sınıflarının sömürülüp ezilmesi sorunu, yalnızca yerel değil küresel bir sorunsal olarak sınıfsal kavgayı büyük resme dönüştürür. İnsanın bütün bu savaşım içerisindeki konumu ise şiirlerin hem önemli bir cephesini hem de kurgulanış imkânlarını tayin eder. Bu itibarla denebilir ki Gökçe'nin şiiri özelinde ortaya çıkan tematik haritada sosyalist ideoloji mühim bir rol üstlenmiş; şair, şiirlerinde savaş olgusuna baskın bir tema olarak yer açarken bir taraftan da sanatını ideolojik savaşın seslendirildiği ve pekiştirildiği bir alan olarak tasarlamıştır.

Kaynaklar

- Altınkaynak, H. (1977). *Edebiyatımızda 1940 Kuşağı*. İstanbul: Türkiye Yazarlar Sendikası Yayınları.
- Bezirci, A. (1997). *Temele Gül Dikenler*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Cengiz, M. (2015). *Toplumcu Gerçekçi Şiir (1923-1953)*. İstanbul: Şiirden Yayıncılık.
- Clausewitz, C. von. (2003). *Savaş Üzerine*. Yalçın, Şiar. (çev.). İstanbul: Eriş Yayınları.
- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.
- Çelik, Y. (2010). 1940 Kuşağı Toplumcu Şairleri ve Halk Şiiri. *Millî Folklor*, (82).
- Demirtaş, M. (2000). Enver Gökçe'nin Akdeniz'i Seyrettiği Yerde Onunla Söyleşir Gibi. *Dağınık Satırlar: İçinden Şiir Geçen Yazılar*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Denkaş, C. (2011). *Berceste Mısraı Yazan Komünist: Enver Gökçe*. İstanbul: Yaba Yayınevi.
- Durbaş, R. (2009). *Ahmed Arif Anlatıyor: Kalbim Dinamit Kuyusu*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Eagleton, T. (1996). *İdeoloji*. Özcan, Muttalip. (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Eagleton, T. (2015). *Marksizm ve Edebiyat Eleştirisi*, Özmakas. Utku. (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Engels, F. (1980). Gerçekçi Sanatta Yönsemlilik ve Bireysel Karakter. *Sanat ve Edebiyat Üzerine*. Belge, Murat. (çev.). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Engels, F. (1996). Engels'ten Königsberg'deki J.Bloch'a. *K. Marx - F.Engels: Seçme Mektuplar 1844-1895*. Bilgi, Alaattin. (çev.). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Ergün, M. (2006). Enver Gökçe Şiiri. Mehmet Özer (Ed.). *Şiirimizin Işıklı Irmağı Enver Gökçe*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

- Ersan, V. (2013). *1970'lerde Türkiye Solu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Foucault, M. (2002). *Toplumunu Savunmak Gerekir*. Aktaş, Şehsuvar. (çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Freville, J. (1968). Lenin'in Edebiyat ve Kültür Üstündeki Eylemi. *Sanat ve Edebiyat*, Şerif Hulûsi (çev.). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Frolov, I. (vd.). (1991). *Felsefe Sözlüğü*. Çalışlar, Aziz. (çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Gökçe, E. (2005). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Gökçe, E. (2006). Yaşam Öyküm. Mehmet Özer (Ed.). *Şiirimizin Işıklı Irmağı Enver Gökçe*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Gülendam, R. (2010). Siyaseti Şiirde Yaşamak: Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Sosyalist Şiir. *Turkish Studies*, 5(2).
- Hikmet, N. (2008). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İleri, S. N. (1998). *Yeni Edebiyat - Cilt 2 (Şiir Antolojisi)*. İstanbul: Scala Yayıncılık.
- İlhan, A. (2004). *Gerçekçilik Savaşı*. İstanbul: T.İş Bankası Yayınları.
- Kabacalı, A. (2007). *Türkiye'de Gençlik Hareketleri*. İstanbul: Gürer Yayınları.
- Kacıroğlu, M. (2016). Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında (1923–1940) Toplumcu-Gerçekçi Edebiyat Tartışmaları. *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2).
- Kemal, M. (1985). *Acılı Kuşak*. İstanbul: de Yayınevi.
- Kurdakul, Ş. (1987). *Çağdaş Türk Edebiyatı II: Cumhuriyet Dönemi (1923-1950)*. İstanbul: Broy Yayınları.
- Lenin, V. I. (1976). *Sosyalizm ve Savaş*. Solukçu, N. (çev.). Ankara: Sol Yayınları.
- Lenin, V. I. (1990). Parti Örgütü ve Parti Literatürü. Çobanoğlu, Nadiye R. (çev.). *Proletarya Kültürü*. İstanbul: Yar Yayınları.
- Lunaçarski, A. (1998). *Sosyalizm ve Edebiyat*. Bezirci, Asım. (çev.). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Mardin, Ş. (1999). *İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marx, K. (1979). *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*. Belli, Sevim. (çev.). Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (1980). Yazarın Mesleği. *Sanat ve Edebiyat Üzerine*. Belge, Murat. (çev.). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Marx, K. ve Engels, F. (2013). *Alman İdeolojisi*. Ok, Tonguç. ve Geridönmez, Olcay. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- McLellan, D. (2005). *İdeoloji*. Yıldırım, Barış. (çev.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Oktay, A. (2003). *Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları*. İstanbul: Everest Yayınları.

- Oktaý, A. (2004). "Jdanov'un Hayaleti". *Sanat ve Edebiyat*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Oktaý, A. (2008). *Karanfil ve Pranga*. [İmkânsız Poetika içerisinde]. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Savran, S. (2010). *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri - Cilt I: 1908-1980*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Troçki, L. (1976). *Edebiyat ve Devrim*. Portakal, Hüsen. (çev.). İstanbul: Köz Yayınları.
- Weisiger, A. (2011). Ideology, Ideologues, and War. *Midwest Political Science Association Annual Conference - Chicago*.
- Yel, E. (1982). Zaman Zaman İçinde Işık Duman İçinde: Enver Gökçe ile Bir Söyleşi". *Edebiyat* '81, 2(8).
- Yetkin, Ç. (1970). *Siyasal İktidar Sanata Karşı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

